

Могилат Микола Григорович, к.е.н., ст. викладач кафедри економіки підприємства Полтавської державної аграрної академії
м. Полтава, вул. Сквороди 1/3.
e-mail: mogylat@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Пилявский Владимир Ильич, к.э.н., докторант Международный университет бизнеса и права
г. Херсон, ул. 49 Гвардейской дивизии, 37 а.
e-mail: mpr0907_1949@ukr.net

Могилат Николай Григорьевич, к.э.н., ст. преподаватель кафедры экономики предприятия
Полтавской государственной аграрной академии
м. Полтава, ул. Сквороды 1/3.
e-mail: mogylat@ukr.net

INFORMATION ON AUTHORS

Piliavskii Volodymyr, Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Doctoral Candidate,
International University of Business and Law,
Kherson, 49th Hvardiiskoi dyvisii str., 37 a
e-mail: mpr0907_1949@ukr.net

Mohylat Mykola, Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Senior Lecturer at the Department
of Economics of Enterprise,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Skovorody str., 1/3
e-mail: mogylat@ukr.net

УДК 331.552.4.631.11

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-44-51>

ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Романюк І. А.,
Левасва Л. Ю.**

Предметом дослідження є сукупність соціально-економічних взаємовідносин щодо проблем й перспектив використання трудоворесурсного потенціалу аграрних підприємств.

Метою роботи є виявлення основних проблем відтворення населення на сучасному етапі розвитку сільських територій України, зайнятості в цілому й економічно активного населення зокрема, оцінка масштабів неформальної зайнятості й обґрунтування на цій основі перспективи покращення трудоворесурсного потенціалу аграрних підприємств і управління ним.

Методологічною основою статті стали статистико-математичні методи досліджень: абсолютних і відносних величин, індексний, статистичних групувань, рядів динаміки. Для оцінки зайнятості й безробіття серед основних статтєво-вікових груп населення була використана методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Результати роботи. Важливою умовою успішної роботи аграрних підприємств та забезпечення їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та постійність складу їх працівників. Управління трудовими ресурсами є одним з основних напрямів економічної роботи в аграрних підприємствах, мета якого – виявити нові й збільшити існуючі джерела та резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення його обсягу при збільшенні продуктивності праці й кращому використанні заробітної плати. Актуальність проблематики досліджень трудових ресурсів аграрних підприємств та їх практичного вирішення посилюється необхідністю підвищення зайнятості й зменшення безробіття сільських жителів, стабілізації ринку праці на селі, припинення депопуляції сільського населення, збереження поселенської мережі сільських територій.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності аграрних підприємств з метою формування нових конкурентних переваг, підвищення ефективності використання трудоворесурсного потенціалу та зміцнення своєї конкурентної позиції на ринку.

Висновки. Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності, причому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського та міського населення. Формування ефективного виробничо-ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах України можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективного використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та соціально орієнтованих мотиваційних механізмів.

Суттєве скорочення чисельності зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, вразливості та соціальної ізоляції, що вплинуло на створення надзвичайно негативної тенденції на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, селяни, що раніше заробляли кошти у колгоспах та радгоспах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи обмін в особистому селянському господарстві або ж їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Ключові слова: трудоворесурсний потенціал, аграрні підприємства, проблеми, перспективи, відтворення, управління, удосконалення, стимулювання.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Романюк И. А.,
Леваева Л. Ю.

Предметом исследования является совокупность социально-экономических взаимоотношений по проблемам и перспективам использования трудоворесурсного потенциала аграрных предприятий.

Целью работы является выявление основных проблем воспроизводства населения на современном этапе развития сельских территорий Украины, занятости в целом и экономически активного населения в частности, оценка масштабов неформальной занятости и обоснование на этой основе перспективы улучшения трудоворесурсного потенциала аграрных предприятий и управления им.

Методологической основой статьи стали статистико-математические методы исследований: абсолютных и относительных величин, индексный, статистических группировок, рядов динамики. Для оценки занятости и безработицы среди основных половозрастных групп населения была использована методология Международной организации труда (МОТ).

Результаты работы. Важным условием успешной работы аграрных предприятий и обеспечения их производственно-ресурсного потенциала обеспеченность и постоянство состава их работников. Управление трудовыми ресурсами является одним из основных направлений экономической работы в аграрных предприятиях, цель которого – выявить новые и увеличить существующие источники и резервы повышения эффективности производства за счет увеличения его объема при увеличении производительности труда и лучшем использовании заработной платы. Актуальность проблематики исследований трудовых ресурсов аграрных предприятий и их практического решения усугубляется необходимостью повышения занятости и уменьшения безработицы сельских жителей, стабилизации рынка труда на селе, прекращения депопуляции сельского населения, сохранение поселенческой сети сельских территорий.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности аграрных предприятий с целью формирования новых конкурентных преимуществ, повышения эффективности использования трудоворесурсного потенциала и укрепления своей конкурентной позиции на рынке.

Выводы. Как в большинстве развитых стран, в Украине существует прямая зависимость между уровнем образования и уровнем экономической активности: чем выше уровень образования, тем выше уровень экономической активности, причем чем ниже уровень образования, тем больше разрыв в уровнях экономической активности сельского и городского населения. Формирование эффективного производственно-ресурсного потенциала в аграрных предприятиях Украины возможно путем внедрения такой кадровой политики, которая предусматривает планирование потребности в кадрах, эффективное использование работников (обучение, развитие персонала), применение материальных стимулов и социально ориентированных мотивационных механизмов.

Существенное сокращение численности занятого сельского населения обуславливает высокие риски бедности, уязвимости и социальной изоляции, что повлияло на создание чрезвычайно негативной тенденции на рынке труда. Чтобы выжить в таких трудных условиях, крестьяне, ранее зарабатывали средства в колхозах и совхозах, были вынуждены заниматься выращиванием продукции на продажу или обмен в личном крестьянском хозяйстве или ехать на заробітки за границу или в украинские города, где ситуация на рынке труда была более благоприятной. Лишь незначительная часть крестьян смогла начать фермерские хозяйства наподобие тех, что функционируют в развитых странах.

Ключевые слова: трудоворесурсный потенциал, аграрные предприятия, проблемы, перспективы, воспроизводство, управление, совершенствование, стимулирование.

PROBLEMS AND PERSPECTIVES FOR THE USE OF HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Romaniuk I. A.,
Levaieva L. Yu.

The subject of the research is a set of socio-economic relations regarding problems and perspectives of labor resource potential of agrarian enterprises.

The purpose of the work is to identify the main problems of population reproduction at the present stage of development of rural areas of Ukraine, employment in general and economically active population, in particular, assessing the scope of informal employment and justifying on this basis the prospects for improving the labor resource potential of agrarian enterprises and managing them.

Methodological basis of the article became statistical and mathematical methods of research: absolute and relative values, index, statistical groupings, series of dynamics. The International Labor Organization (ILO) methodology was used to assess employment and unemployment among the main sex and age groups of the population.

Results of work. An important condition for successful work of agrarian enterprises and ensuring their productive and resource potential is the security and continuity of their employees. Management of labor resources is one of the main areas of economic activity in agrarian enterprises, the purpose of which is to identify new ones and increase existing sources and reserves for increasing the efficiency of production by increasing its volume with increasing productivity and better use of wages. The urgency of the research of labor resources of agrarian enterprises and their practical solution is compounded by the need to increase employment and reduce unemployment of rural residents, stabilize the labor market in the countryside, stop the depopulation of rural population, and preserve the settlement network of rural areas.

The field of application of results. Research results can be used in the activity of agrarian enterprises in order to create new competitive advantages, increase the efficiency of labor resource use and strengthen its competitive position in the market.

Conclusions. As in most developed countries, there is a direct correlation between the level of education and the level of economic activity in Ukraine: the higher the level of education, the higher the level of economic activity, the lower the level of education, the greater the gap in the levels of economic activity of rural and urban populations. Formation of effective production-resource potential in agrarian enterprises of Ukraine is possible through the implementation of such a personnel policy, which involves planning of staffing needs, effective use of employees (training, staff development), the use of material incentives and socially oriented motivational mechanisms.

A significant reduction in the number of employed rural populations leads to high risks of poverty, vulnerability and social exclusion, which has contributed to the creation of an extremely negative trend in the labor market. To survive under such difficult conditions, the peasants who previously earned funds from collective farms and state farms were forced to engage in growing products for sale or exchange in a personal farm, or to go to work abroad or to Ukrainian cities where the situation on the labor market was more favorable. Only a small percentage of the peasants managed to establish farms, such as those operating in developed countries.

Key words: labor-resource potential, agrarian enterprises, problems, prospects, reproduction, management, improvement, stimulation.

JEL Classification: Q13, J24, J43

Постановка проблеми. Важливою умовою успішної роботи аграрних підприємств та забезпечення їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та постійність складу їх працівників. Управління трудовими ресурсами є одним з основних напрямів економічної роботи в аграрних підприємствах, мета якого – виявити нові й збільшити існуючі джерела та резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення його обсягу при збільшенні продуктивності праці й кращому використанні заробітної плати. Актуальність проблематики досліджень трудових ресурсів аграрних підприємств та їх практичного вирішення посилюється необхідністю підвищення зайнятості й зменшення безробіття сільських жителів, стабілізації ринку праці на селі, припинення депопуляції сільського населення, збереження поселенської мережі сільських територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика трудових ресурсів, їх раціонального використання в аграрних підприємствах, організації й управління є досить традиційним предметом вивчення у вітчизняній аграрній економічній науці. До неї зверталися Д. Богиня, О. Богуцький, Ф. Важинський, В. Дієсперов, М. Долішний, М. Жибак, О. Замора, В. Злупко, М. Ігнатенко, В. Лишиленко, Е. Лібанова, І. Лукінов, Л. Мармуль, П. Саблук, К. Якуба. У їх працях висвітлені демографічні чинники формування трудових ресурсів; питання використання, продуктивності праці й заробітної плати; кваліфікації кадрів і її підвищення. Проте зайнятість економічного активного населення та її рівень характеризується значною динамікою, що потребує постійного аналізу та оцінки з метою забезпечення ефективного управління. Поглиблене вивчення має супроводжувати й відносно нове для країни явище – неформальної зайнятості. Це дозволить обґрунтувати стратегічні управлінські рішення щодо раціонального використання трудових ресурсів на перспективу, покращити зайнятість на основі удосконалення її структури, раціонального поєднання її видів, матеріального й соціального стимулювання.

Метою статті є виявлення основних проблем відтворення населення на сучасному етапі розвитку сільських територій України, зайнятості в цілому й економічно активного населення зокрема, оцінка масштабів неформальної зайнятості й обґрунтування на цій основі перспективи покращення трудоресурсного потенціалу аграрних підприємств і управління ним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудоресурсний потенціал, трудові ресурси як його основа, продуктивність їх праці є одним із важливих складників забезпечення ефективності функціонування й конкурентоспроможності аграрних підприємств на вітчизняному й світовому аграрних ринках [1, с. 81]. Основними показниками, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів, є дані про кількість працівників різних категорій і професій, їх кваліфікацію й освітній рівень, про витрати робочого часу, кількість виробленої продукції чи виконаних робіт, а також дані про рух особового складу підприємств.

Формування виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з демографічною базою трудових ресурсів села. Для демографічних процесів, що відбувалися протягом останніх років, характерне зменшення чисельності населення [2, с. 17]. Причому сільське населення скорочується значно інтенсивніше, ніж міське. Станом на 01 січня 2017 р. кількість наявного населення України (без урахування тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя) скоротилася на 5,5%. При цьому вона становила 42 млн. 929,3 тис. осіб. Таким чином, за рік українців стало менше на 24956951 осіб (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість наявного населення в Україні

роки	Осіб			Загальна чисельність населення у % до попереднього року	Питома вага міського населення у загальній чисельності, %	Питома вага сільського населення у загальній чисельності, %
	усе населення	міське	сільське			
1991	51 944 400	35 085 200	16 859 200	100,2	67,54	32,46
2010	45 962 947	31 524 795	14 438 152	99,6	68,59	31,42
2011	45 778 534	31 441 649	14 336 885	99,6	68,68	31,32
2012	45 633 637	31 380 874	14 252 763	99,7	68,77	31,23
2013	45 553 047	31 378 639	14 174 408	99,8	68,88	31,12
2014	45 426 249	31 336 623	14 089 626	99,7	68,98	31,02
2017*	42 456 298	29 673 113	13 256 185	94,5	69,12	30,88

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Як бачимо, на тлі загального скорочення кількості, відбулося зменшення як міського, так і сільського населення. Тож сільське населення на 01 січня 2017 р. скоротилося на 5,9% і складало 13256185 осіб. Зменшення міського населення відбулося на 5,3% відповідно. Пропорційна зміна питомої ваги відбулася між сільським і міським населенням. Так, у звітному році зменшення на 0,14 в.п. питомої ваги сільського населення у загальній кількості, що склало 30,9%, навпаки підвищило на 0,14 в.п. питому вагу міського населення, яке склало 69,1%. Зменшення кількості сільського населення пов'язувалося, крім факторів природного відтворення, також з адміністративно-територіальними перетвореннями: приєднанням деяких сіл до міст, наданням міського статусу селищам тощо. Отже, село, сільський життєвий уклад неухильно гине [3]. Демографічна криза в сільській місцевості переростає в демографічну катастрофу. За роки незалежності українське село втратило майже 3,6 млн. жителів, що становило третю частину загального скорочення населення країни.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні також не сприяє поліпшенню якісних характеристик трудового потенціалу села. Середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2017 р., порівняно з 2016 р., зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,8 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у 2017 р. 62,4%, у працездатному віці – 71,5% (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання*

Показники	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
2015 рік									
Усе населення	64,9	39,1	80,9	83,9	86,6	85,8	66,9	23,9	72,9
жінки	59,0	33,8	70,6	76,0	81,9	84,0	60,8	21,5	68,4
чоловіки	71,4	44,2	90,8	91,7	91,4	87,7	74,4	27,5	77,4
міські поселення	63,4	35,7	81,6	85,0	87,5	85,7	64,3	16,5	72,7
сільська місцевість	68,4	46,1	79,0	80,9	84,2	85,9	73,2	41,3	73,6
2016 рік									
Усе населення	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4
жінки	56,1	32,5	69,4	73,3	80,2	83,3	57,1	13,8	66,5
чоловіки	69,3	44,0	91,3	91,7	89,5	86,0	70,7	18,1	76,4
міські поселення	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4
сільська місцевість	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1
2017 рік									
Усе населення	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5
жінки	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5
чоловіки	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7
міські поселення	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9
сільська місцевість	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Аналіз рівня економічної активності населення за статтю, віковими групами, місцем проживання до загальної кількості населення відповідної вікової групи за період 2015-2017 р. свідчить про те, що майже в усіх вікових групах економічна активність населення у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи в 2017 р. порівняно з 2016 р. та 2015 р. знизилася. Так, у порівнянні з 2015 р. у віковій групі 15 – 24 років зниження відбулося з 39,1 до 36,3%; 30 – 34 років – з 83,9 до 82,3 %; 35-39 років – з 86,6 до 85,2%; 50-59 р. з 66,9 до 65,9%; 60 – 70 років з 23,9 до 14,5 %. У той же час рівень економічної активності населення у таких вікових групах, як 25 – 29 років і 40-49 років знизився, відповідно з 85,8 до 85,0%; і з 80,9 до 80,8%. За період з 2015 р. по 2017 р. найвищий рівень економічної активності населення України був характерний для осіб віком 35-39 років, а найнижчий – для молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків, на відміну від жінок.

Рівень економічної активності населення в сільській місцевості в 2017 р. був нижчим від цього показника для України в цілому й складав 60,8%, а сільське населення у віці 14-24 років становив 41,2%. Найнижчий рівень припав на вікову категорію 60-70р. – 17,5%. Сільське населення виявилось старшим міського більше, ніж на півроку – середній вік сільського населення на початок 2011 р. складав 40,8 років. У якості індикатора розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств доцільно розглянути середньооблікову кількість штатних працівників та її динаміку (табл. 3).

Таблиця 3. Середньооблікова кількість й динаміка штатних працівників за видами економічної діяльності, тис. осіб*

Показники	Роки				2017 у % до	
	2013	2014	2015	2016	2015	2016
Сільське господарство, лісове господарство та рибне госп-во, з них сільське господарство	603	622	548	518	85,90	94,53
Промисловість	2743	2705	2595	2297	83,74	88,52
Будівництво	331	320	284	228	68,88	80,28
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	873	938	876	786	90,03	89,73
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	774	785	770	731	94,44	94,94
Тимчасове розміщування й організація харчування	91	96	95	85	93,41	89,47
Інформація та телекомунікації	184	179	177	157	85,33	88,70
Фінансова та страхова діяльність	270	272	266	245	90,74	92,11
Операції з нерухомим майном	151	157	125	103	68,21	82,40
Професійна, наукова та технічна діяльність	338	314	307	276	81,66	89,90
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	576	569	557	529	91,84	94,97
Освіта	1584	1581	1566	1499	94,63	95,72
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1144	1134	1118	1065	93,09	95,26
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	182	183	164	172	94,51	104,88
Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	97	95	81	89	91,75	109,88
Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	51	51	50	50	98,04	100,00
Надання інших видів послуг	91	122	141	129	141,76	91,49
Усього	10083	10123	9720	8959	88,85	92,17

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Аналіз зайнятості населення за галузями господарства свідчить, що, протягом досліджуваного періоду започаткувалася негативна тенденція зниження кількості штатних працюючих в усіх сферах діяльності. Із загальної їх кількості 22,6% були зайняті у галузях освіти, охорони здоров'я, державному управлінні, 28,2% – у різних сферах промисловості та будівництва, 8,2% – на транспорті та лише 5,8% були зайняті у сільському господарстві.

Отже, серед загальної кількості зайнятого населення кожний п'ятий працював у промисловості, шостий – у торгівлі, сьомий – у сільському господарстві. Протягом 2013–2017 рр. середньорічна чисельність працюючих штатних працівників у сільському господарстві скоротилася з 603 до 518 тис. осіб, або на 85 тис. осіб, що пояснювалося погіршенням соціально-економічних умов праці і життя на селі.

Щоб вижити в сучасних умовах господарювання, значна частина населення України, зокрема сільського, змушена шукати додаткові джерела заробітку, якими нерідко стають доходи від неформальної зайнятості [4, с. 159]. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. По-суті, це явище є проявом механізму саморегуляції економіки, або так звана вимушена форма адаптації населення до сформованої соціально-економічної ситуації [5, с. 87].

Так, у 2017 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 4,5 млн., або 25,1% від загальної кількості зайнятих. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення складала 72,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 16,1%. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально

57,7%. Більше половини неформально зайнятих осіб 50,6% були мешканцями сільської місцевості. Аналіз неформальної зайнятості за видами економічної діяльності у 2017 р. наведено на рис. 1.

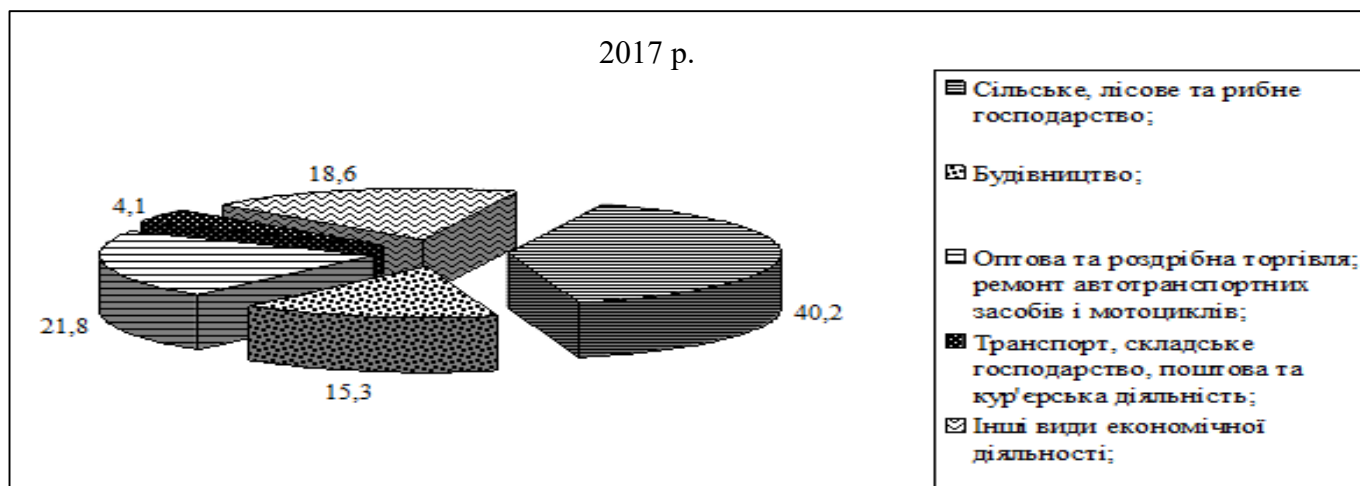

Рисунок 1. Неформальна зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2017 р.
побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Серед неформально зайнятих осіб значна частка була зайнята в сільському, лісовому та рибному господарстві 40,2%. Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є: оптова та роздрібна торгівля – 21,8%; будівництво – 15,3%. Таким чином, зазначені категорії населення виявляються найбільш вразливими та соціально незахищеними в сучасних умовах господарювання.

Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку, насамперед, спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування. На думку науковців О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, відтворення трудового капіталу можливе і за наявності помірної депопуляції, коли зменшення кількості населення супроводжується підвищенням його освітнього рівня, професійних якостей [6].

Останнім часом в аграрній сфері економіки України відчувається недостатнє забезпечення кваліфікованими кадрами, здатними вирішувати складні виробничі питання [7, с. 134]. Сучасні агропромислові підприємства потребують фахівців, підготовлених на високому рівні, працівників, здатних виконувати поставлені завдання, вирішувати існуючі проблеми, прогнозувати результат, передбачати потенційні витрати з урахуванням всіх аспектів сільськогосподарської праці [8, с. 145]. За питомою вагою працівників з вищою освітою сільське населення поступається міському (табл. 4).

Таблиця 4. Розподіл економічно активного населення у віці 15-70 років, за рівнем освіти в Україні, тис. осіб*

Показники	2016				2017				Темп росту	
	міське	%	сільське	%	міське	%	сільське	%	міське	сільське
Повна вища	5304,4	35,19	812,4	11,8	5303,1	37,69	835	14,27	99,98	102,78
Базова вища	145,8	0,967	59	0,9	181,7	1,291	48,4	0,827	124,62	82,03
Неповна вища	3419,5	22,68	1129,5	16,4	3000,6	21,33	996,6	17,03	87,75	88,23
Повна загальна середня	5844,8	38,78	4192,65	60,7	5418,7	38,51	3699,8	63,24	92,71	88,24
Базова загальна середня	343,5	2,28	688,3	10,0	161,5	1,148	259,5	4,435	47,02	37,70
Початкова загальна або не мають освіти	14,6	0,1	25,8	0,4	4,7	0,033	11,3	0,193	32,19	43,80
Всього	15072,6	100	6907,65	100,0	14070,3	100	5850,6	100	93,35	84,70

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

З наведених даних можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду відмічається негативна тенденція зниження кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років в Україні, - як міського, так і сільського. У структурі міського економічно активного населення у віці 15-70 років у 2017 р. частка осіб з повною вищою освітою становила 37,7%, або 5303,1 тис. осіб, варто зазначити, що по при відміченій негативній тенденції, їх частка в порівнянні з 2016 р. збільшилася на 2,5 в.п., (35,2%). Частка економічно активного населення у віці 15-70 років сільської місцевості з повною вищою освітою у 2017 р. перебуває на рівні 14,3%, що становить 835 тис. осіб. Серед зазначеної категорії високою була частка населення, що мали повну загальну освіту 63,2%, проти 38,5% серед міського населення. Неповну вищу освіту має 996,6 тис. осіб сільської місцевості, даний показник в порівнянні з 2014 р. зменшився на 132,9 тис. осіб, але частка в загальній кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років збільшилася майже на 1,0%. Це свідчить про те, що у сільській місцевості існує більше можливостей і стимулів до роботи для осіб з низьким рівнем освіти, ніж у міській.

Отже, рівнем освіти знижується разом з рівнем економічної активності, але в останні роки спостерігається несподіване поживлення економічної активності найменш освічених осіб [9, с. 112]. Особи з базовою або повною вищою освітою мають традиційно високі рівні зайнятості: майже дві третини усіх осіб з вищою освітою віком 15-70 років є зайнятими. Різниця у рівнях освіти сільського та міського населення разюча. Сільська молодь після отримання вищої освіти не повертається в село й знаходить роботу в містах, в інших сферах економіки [10]. Цьому сприяє недостатньо розвинена інфраструктура та незадовільні умови проживання.

Висновки. Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності, причому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського та міського населення. Формування ефективного виробничо-ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах України можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективне використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та соціально орієнтованих мотиваційних механізмів.

Суттєве скорочення чисельності зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, вразливості та соціальної ізоляції, що вплинуло на створення надзвичайно негативної тенденції на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, селяни, що раніше заробляли кошти у колгоспах та радгоспах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи обмін в особистому селянському господарстві або ж їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Перехід до ринкових засад працевлаштування у сільському господарстві певною мірою дисциплінував робочу силу, підвищив вимоги до неї, що сприяло зростанню продуктивності праці. Також техніко-технологічне переоснащення виробничих структур призвело до підвищення продуктивності праці та вивільнення працівників. Тому наступною необхідною умовою ефективного формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, на нашу думку, є досягнення високого рівня продуктивності праці, економічна суть якої полягає у зменшенні її кількості на виробництво одиниці продукції.

Список використаних джерел

1. Пивовар А. *Перспективи розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області*. Економіка АПК. 2013. № 11. С. 78–84.
2. Важинський Ф. *Перспективні напрямки використання трудового потенціалу сільських територій Тернопільської області : науково-аналітична записка*. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2016. 45 с.
3. Жибак М. М. *Соціально-економічна сутність аграрного трудового потенціалу*. Збірник наукових праць «Економічний аналіз». Вип. 4, 2009. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf
4. Рудік Н. М. *Формування та використання трудових ресурсів у реформованих сільськогосподарських підприємствах*. Таврійський науковий вісник: науковий журнал. Вип. 59. Херсон : Айлант, 2008. С. 157-162.
5. Замора О. І. *Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах*. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4. С. 85-90.
6. Молдаван Л., Бородіна О., Юрчишин В. та ін. *Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку*. Дзеркало тижня. 2010. № 26 (806). 10-16 липня
7. Грішнова О. А. *Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник*. 4-те вид., оновлене. Київ : Знання, 2009. 390 с.
8. Мармуль Л. О., Романюк І. А. *Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: монографія*. Херсон : Айлант, 2015. 266 с.
9. Клокар О. О. *Підвищення ефективності відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств*. Економіка АПК. 2011. № 10. С. 112-115.
10. Ігнатенко М. М. *Проблеми та перспективи підвищення зайнятості сільського населення на засадах соціальної відповідальності агробізнесу*. Ефективна економіка. № 12. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?n=12&y=2015>.
11. Кучеренко С.Ю., Леваева Л.Ю. *Особенности организации и нормирования труда в Украине*. Организация и нормирование труда: наука, образование, практика. Сборник научных трудов. Минск : БНТУ, 2018. С.163-169.

References

1. Pyvovar, A. (2013). *Perspektyvy rozvytku trudovoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv Zhytomyr's'koyi oblasti* [Prospects of labor potential development of agricultural enterprises of Zhytomyr region]. *Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex*, 11, 78-84 (in Ukr.).
2. Vazhyn's'kyu, F. (2016). *Perspektyvni napryamky vykorystannya trudovoho potentsialu sil's'kykh terytoriy Ternopil's'koyi oblasti: naukovo-analitychna zapyska* [Promising directions of labor potential utilization of rural territories of the Ternopil region: scientific and analytical note]. L'viv: DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M.I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny» (in Ukr.).

3. Zhybak, M. M. (2009). *Sotsial'no-ekonomichna sutnist' ahrarnoho trudovoho potentsialu [Socio-economic essence of agrarian labor potential]. Ekonomichnyy analiz - Economic Analysis, 4. URL: //www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf (in Ukr.)*.
4. Rudik, N. M. (2008). *Formuvannya ta vykorystannya trudoresursnoho potentsialu v reformovanykh sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh [Formation and use of labor-resource potential in reformed agricultural enterprises]. Tavriys'kyy naukovyy visnyk - Taurian scientific journal: scientific journal, 59, 157-162 (in Ukr.)*.
5. Zamora, O. I. (2009). *Osnovni tendentsiyi formuvannya i vykorystannya trudovykh resursiv v ahrarnykh pidpryyemstvakh [Main tendencies of formation and use of labor resources in agrarian enterprises]. Aktual'ni problemy ekonomiky - Actual Problems of the Economy, 4, 85-90 (in Ukr.)*.
6. Moldavan, L., Borodina, O., Yurchyshyn, V., Paskhaver, B., Prokopa, I., Shubrav's'ka, O. & Ostashko, T. (2010). *Ahrarnyy sektor: chas pryntsyypovo zminyty oryentyry rozvytku [Agrarian sector: time to fundamentally change the landmarks of development]. Dzerkalo tyzhnya, 26(806) (in Ukr.)*.
7. Hrishnova, O.A. (2009). *Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny [The economics of labor and social-labor relations]. Kyiv : Znannya (in Ukr.)*.
8. Marmul', L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleння sil's'kykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. Kherson : Aylant (in Ukr.)*.
9. Klokar, O. O. (2011). *Pidvyshchennya efektyvnosti vidtvorennya trudovykh resursiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Increasing the efficiency of reproduction of labor resources of agricultural enterprises]. Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex, 10, 112-115 (in Ukr.)*.
10. Ihnatenko, M. M. (2015). *Problemy ta perspektyvy pidvyshchennya zaynyatosti sil's'koho naseleння na zasadakh sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrobiznesu [Problems and prospects of increasing employment of rural population on the basis of social responsibility of agribusiness]. Efektyvna ekonomika, 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2015 (in Ukr.)*.
11. Kucherenko S. Yu., Levaeva L. Yu. (2018). *Osobennosti organizatsii i normirovaniya truda v Ukraine [Features of labour organization and work quota setting in Ukraine] Organizatsiya i normirovanie truda: nauka, obrazovanie, praktika. Sbornik nauchnykh trudov. Minsk : BNTU, 163-169.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та маркетингу Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: lluda85@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>
Researcher ID: R-4302-2017

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики и маркетинга Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: lluda85@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Romaniuk Iryna Anatolievna, Candidate of Sciences (Economics), assistant of department of economy and marketing

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Levaieva Ludmila, Ph.D., associate professor of business economics department Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: lluda85@i.ua